

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ,
ПСИХОЛОГІЇ, ПЕДАГОГІКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Спецпроект: «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність» з нагоди 85-ї річниці від дня народження фундатора вітчизняної історико-психологічної науки В.А. Роменця

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ
ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ

ТОМ 1

Київ – Логос – 2011

УДК 519.9
ББК 88я43
А43

Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. /
А43 Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; редкол.: В. І. Судаков [та ін.]. –К. :
Логос, 2011. –

Т. 1: Спецпроект: «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність» з нагоди 85-ї річниці від дня народження фундатора вітчизняної історико-психологічної науки В.А. Роменця. Методологічні проблеми психології. Психологія творчості. – 206 с. – Бібліогр. в кінці ст.

ISBN 978-966-171-394-8 (Т. 1).

Наведено результати теоретичних, прикладних та науково-експериментальних досліджень з актуальних питань психології.

Для науковців, викладачів, соціальних працівників, практичних психологів, студентів.

ББК 88я43

Issue deals with the results of theoretical, empirical and scientific-experimental researches in the actual problems of sociology, psychology, pedagogic and social work.

It is of interest to scientists, teachers, social workers, psychologists-practitioners and students.

*Рекомендовано Вищою Атестаційною комісією України
як фахове видання з соціології та психології*

(Постанова Президії ВАК України №1 – 05/8 від 22 грудня 2010 року)

Редакційна колегія

Судаков В.І.– д.соц. н., проф. відп. ред., Куценко О.Д. – д. соц. н., проф., заст. відп. ред., Тарасенко В.І.– д.соц. н., проф., Яковенко Ю.І. – д.с.н., проф., Горбачик А.П. – к. фіз.-мат. н., доц., Соболевська М.О. – к. соц.н., доц., відп. секр. секц., Малес Л.В.– к. соц. н., доц., Чепак В.В.– к. соц. н., доц., Коваленко А.Б. – д. психол. н., проф., заст. відп. ред., Бурлачук Л.Ф.– д. психол. н., проф., Швалб Ю.М. – д. психол. н., проф., Данилюк І.В. – к. психол. н., доц., Лещенко М.П. – д. пед. н., проф. заст. відп. ред., Плахотнік О.В.– д. пед. н., проф., Головка Б.А.– д. філос. н., проф., Марушкевич А.А. – д. пед. н., проф., Норкіна О.Ф. – к. пед. н., відп. секр. секц.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету соціології

(протокол № 8 від 23 березня 2011 року)

Вченою радою факультету психології

(протокол № 7 від 18 березня 2011 року)

Редакція залишає за собою право вносити корективи щодо обсягу статей. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій.

ISBN 978-966-171-393-1
ISBN 978-966-171-394-8 (Т. 1)

© КНУ ім.Т.Шевченка, 2011

ЗМІСТ

Виноградов О.Г.....	5
ПРОБЛЕМИ КОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ЗАПИТАЛЬНИКІВ	5
Грек О.М.....	12
ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗВИТКУ ВІЗУАЛЬНОЇ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ	12
Гусельцева М.С.....	19
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД В. А. РОМЕНЦЯ: ІДЕЯ КУЛЬТУРИ І ІДЕЇ В КУЛЬТУРІ.....	19
Давискиба І.П.....	36
ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ЇЇ ПЕРЕДУМОВИ, СКЛАДОВІ І ОСНОВНІ ЕТАПИ.....	36
Ждан А.Н.....	43
СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В СВЯЗИ С ИСТОРИЕЙ КУЛЬТУРЫ	43
Кириленко Т.С.	52
ПСИХОЛОГІЯ ДУХОВНОСТІ: ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ	52
Коваленко А.Б.....	59
РОЗУМІННЯ ІНШОЇ ЛЮДИНИ ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС	59
Колісник О.П.....	67
АКУАЛЬНІСТЬ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ПЕРЕХОДУ НА ПОСТНЕКЛАСИЧНУ ПАРАДИГМУ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИСТОСТІ ЗІ СВІТОМ ШЛЯХОМ ЇЇ ДУХОВНОГО САМОРОЗВИТКУ	67
Кириченко В.В.....	78
СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТВОРЧО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	78
Мазяр О.В.	85
НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ І.О. СІКОРСЬКОГО	85
Мельник О.А.	92
ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДІВ ТА СТРАТЕГІЙ ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	92
Моляко В. А.....	99
ПОЭТИЧЕСКОЕ ВОССОЗДАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ.....	99
Папуча М.В.	109
ДО ПРОБЛЕМИ ПРЕДМЕТУ ПСИХОЛОГІЇ (В КОНТЕКСТІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ РЕФЛЕКСІЙ Л.С.ВИГОТСЬКОГО).....	109
Родіна Н.В.....	120
ІЄРАРХІЧНА МОДЕЛЬ СТРУКТУРИ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ.....	120
Свідерська Г.М.	129
ПРОБЛЕМА ЧУЙНОСТІ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ.....	129

Соколова О.Е.....	138
К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «ПОСТУПОК» И РЕШЕНИЮ ПРОБЛЕМЫ «ВНУТРЕННЕГО – ВНЕШНЕГО» В РАБОТАХ В. А. РОМЕНЦА И А. Н. ЛЕОНТЬЕВА.....	138
Симоненко С.М.....	154
ОБРАЗ-КОНЦЕПТ У СИСТЕМІ НАОЧНИХ ОБРАЗІВ.....	154
Татенко В.О., Кальба Я.Є., Шульга В.Д.....	163
ІДЕЯ ВЧИНКУ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ І ПРАКТИЦІ.....	163
Траверсе Т.М.....	171
ПОЛІТИЧНЕ МИСЛЕННЯ: СИСТЕМНО-СТРАТЕГІАЛЬНА ПАРАДИГМА.....	171
Федотова Т.В.....	178
ПРАГНЕННЯ ДО САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ЯК СТІЙКА ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	178
Чабанюк Н.І.....	185
МОТИВАЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПСИХОЛОГІІ.....	185
Шпак М.М.....	192
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ.....	192
Чіп Р.С.....	199
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМ'І НА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	199

УДК 159.9.072.52, 159.9.072.422, 303.448

Виноградов О.Г.

Національний Університет «Кієво-Могилянська Академія» (м. Київ)

ПРОБЛЕМИ КОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ЗАПИТАЛЬНИКІВ

У статті представлені результати методологічного аналізу проблем, які виникають в процесі застосування традиційних особистісних запитальників внаслідок того, що вони базуються на принципах теорії рис, розкриваються можливості побудови інструментів особистісної діагностики з позицій соціально-когнітивної теорії, висувається гіпотеза про плідність застосування вчинкового підходу, започаткованого академіком В.А.Роменцем, для діагностики особистості.

Ключові слова: контекст, соціально-когнітивна теорія, особистісні запитальники, вчинок.

Вітчизняним компаніям, політичним угрупованням та державним органам все частіше стають потрібні кваліфіковані професійні поради у зв'язку з вирішенням проблем відбору персоналу, розвитком лідерського й креативного потенціалу співробітників, створенням ефективної команди. Але психологам для того, щоб реально впливати на вирішення цих проблем, недостатньо мати відповідний теоретичний багаж знань та практичного досвіду – необхідний ще відповідний арсенал діагностичного інструментарію, який би відповідав сучасним вимогам як теоретичного, так й технологічного характеру. В цих умовах надзвичайно важливо провести ревізію теоретичних підходів до особистісної діагностики та сучасних психометричних технологій, оскільки розробку вітчизняного інструментарію слід базувати на тих засадах, які є найбільш багатобічними в плані майбутнього розвитку. В цьому процесі ми повинні враховувати результати теоретичних та методичних дискусій, які мали місце впродовж багатьох років у західній психології особистості.

На особливу увагу вітчизняних дослідників заслуговує теоретичний напрямок, який активно розвивається останні десятиліття – ряд концепцій, які зараз об'єднуються під загальною назвою «соціально-когнітивна теорія особистості». Він виник як наслідок критики домінуючих у 60-80 роках минулого століття напрямів – теорії рис та теорії навчання у біхевіористській традиції й підкреслює принципи, які є центральними також і для вітчизняної психології особистості (активності, соціальності, розвитку, взаємодії особистості, поведінки та середовища тощо).

Актуальність. Незважаючи на значні концептуальні переваги соціально-когнітивної теорії над теорією рис, її популярності серед дослідників та впливові на практику психологічного втручання стає на перешкоді одне суттєве обмеження – практично повна відсутність теорії діагностики та стандартизованих інструментів дослідження індивіду в рамках цього підходу, аналогічних по зручності і легкості застосування традиційним особистісним запитальникам. Аналіз проблем, які виникають внаслідок ігнорування контекстуальних ефектів

сприйняття себе як унікальності у процесі виконання професійної діяльності. Професійна ідентичність творчо обдарованого працівника має ряд властивостей, які відрізняють її від професійної ідентичності, яка формується у пересічних працівників. Ми дійшли висновку, що якісні відмінності у становленні професійної ідентичності творчо обдарованого працівника відобразатимуться у змісті цінностей індивідуальної свідомості. Регуляція його діяльності відбувається на основі цінностей, які пов'язані з унікальною історією та існують у свідомості, як результат закріплення та поцінування з боку інших, творчих здібностей. Професійна діяльність пересічного працівника регулюється, переважно, соціально декларованими цінностями, які існують у професійному середовищі у вигляді закріплення перевірених та соціально прийнятих стратегій діяльності. Процес освоєння та прийняття цінностей професійного середовища відбувається у процесі орієнтації, наслідування працівником деякого еталонного зразка.

У представленій роботі ми намагалися намітити завдання для подальших емпіричних досліджень та провести теоретичний аналіз проблеми професійного розвитку особистості, формування професійної ідентичності.

Література

1. Алексеева В.Г. Начало пути (Молодой специалист в трудовом коллективе) / Валентина Алексеева. – М.: «Знание», 1979 – 64с.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики / Валентин Олександрович Моляко, Олександр Леонідович Музика. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
3. Климов Е. А. Развивающийся человек в мире профессий / Е. А. Климов. Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Обнинский гор. психол. центр «Детство». – Обнинск: изд-во «Принтер», 1993. – 57 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996 – 400 с.
5. Кочетов Г.М. Механизмы процесса профессионализации / Георгий Михайлович Кочетов. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1975. – 190с.
6. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности / Валентин Алексеевич Моляко // Вопросы психологии. – 1994. – С.86-95.
7. Музика О.Л. Ціннісна регуляція суб'єктної активності особистості / О.Л. Музика / Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: Главник, 2005. – Вип. 26, в 4-х томах, т. 3. – С.168-173.
8. Музика О.Л. Розвиток здібностей і розвиток особистості // Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики / О.Л.Музика / Валентин Олександрович Моляко, Олександр Леонідович Музика. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – С. 21-31.
9. Платонов К.К. Модель проектируемой личности социальной группы / К.К.Платонов // Тезисы научных сообщений советских психологов к XXI международному психологическому конгрессу. – М., 1976. – С. 197-200.
10. Пряхников Н.С. Теория и практика профессионального самоопределения / Пряхников Николай Сергеевич – М.: АНО «Центр «Развивающее образование», Московский городской психолого-педагогический институт, 1999. – 108 с.
11. Пряхников Н.С. Психологический смысл труда: Учебное пособие к курсу «Психология труда и инженерная психология» / Н.С. Пряхников – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997 – 352с.
12. Роменець В.А. Психология творчества: Науч. пособие. 2-го издания, дополнено / Володимир Андрійович Роменець. – К.: Либідь, 2001. – 288с.
13. Шнейдер Л.Б. / Л.Б. Шнейдер / Профессиональная идентичность. – М.: МОРУ, 2001. – 272 с.

14. Эриксон Э. Детство и общество / Эрик Г. Эриксон. – Изд. 2-е, перераб. и дополн. / Пер. с англ. СПб.: «Речь», 2002. – 416 с.

УДК: 195.923

Мазяр О.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка (м. Житомир)

НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ І.О. СІКОРСЬКОГО

Стаття висвітлює наукові чинники формування концепції індивідуальності І.А. Сікорського у контексті розвитку психології в кінці XIX – початку XX століття.

Ключові слова: індивідуальність, структура особистості, спадковість, психофізичний паралелізм, обдарованість.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями.

Вирішення проблеми індивідуальності у психологічній науці полягає у розкритті сутнісних характеристик людської унікальності, які лежать в основі багатоманітності міжособистісної взаємодії й адаптаційних особливостей суб'єкта. Тому, обґрунтовуючи основні механізми соціалізації суб'єкта, розробники особистісних теорій та концепцій зауважують на механізмах індивідуалізації. Проте, перебуваючи у вузьких межах науково-психологічних теорій, окрема особистість завдяки своєму унікальному життєвому досвіду приречена виходити за межі будь-якого концептуального «прокрустового ложа». Цінність особистісної концепції вимірюється логічністю, повнотою, ступенем універсальності її пояснювальних можливостей та наближеністю до феноменології індивідуальності.

Виходячи з необхідності здійснення теоретико-методологічного узагальнення дослідницьких результатів, розроблені концепції особистості потребують систематизації ключових чинників розвитку індивідуальності та виокремлення такої їх логіко-концептуальної своєрідності, що забезпечує цілісне розуміння цієї проблеми. Це передбачає встановлення наскрізних історичних зв'язків різних теоретичних положень, що розкривають логіку і результати попередніх досліджень й основні тенденції та перспективи наступних розвідок. «Врата» окремих положень та логіко-історичних зв'язків психології індивідуальності робить загальну картину знань не тільки дискретною, а й внутрішньо суперечливою. Це перешкоджає встановленню основних чинників формування концепцій та окремих мета-ідей, власне виокремленню наукової парадигми сучасних теорій індивідуальності.

Виявлення історичних зв'язків концепцій індивідуальності у вітчизняній психології буде неповним, якщо поза увагою залишити наукову спадщину І.О. Сікорського. Впродовж останніх ста років він лишається заручником суспільно-політичної полеміки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми.

Наукова спадщина Івана Олексійовича Сікорського (1842-1919), професора Київського університету Св. Володимира, – тема не нова для історії психології. Більш докладно висвітлено питання його громадської діяльності та окремих суспільно-наукових позицій (А.І. Вінберг, В.І. Менжулін, Г.В. Морозов, Н.А. Семашко, А.С. Тагер). Окремі науково-психологічні положення аналізувалися Б.Г. Ананьевим (Очерки истории русской психологии XVIII и XIX веков, 1947), Ю. Каннабіхом (История психиатрии, 1928), А.В. Петровським та М.Г. Ярошевським (История и теория психологии, 1996), К.К. Платоновим (Проблемы способностей, 1972), Т.І. Юдіним (Очерки истории отечественной психиатрии, 1951). Значно ґрунтовнішим є аналіз теоретико-практичних положень І.О. Сікорського у галузі дитячої психології, зроблений Ю.О. Приходько (Нариси становлення та розвитку дитячої психології, 1999) і в статтях О.О. Нікольської. Найбільш повним сучасним науковим дослідженням діяльності І.О. Сікорського стало дисертаційне дослідження С.І. Корнева на тему «Проблеми корекційної педагогіки у творчій спадщині І.О. Сікорського» (2009). Окремої уваги заслуговують інтерпретація В.А. Роменцем (Історія психології початку XIX – XX століття, 1995) фізіогномічного підходу І.О. Сікорського до проблем діагностики душевних властивостей і станів особистості та спроби реабілітувати І.О. Сікорського з боку О.Т. Губка (Іван Олексійович Сікорський як учений і експерт у справі Бейліса, 2009). Разом із тим цілісний, систематизований аналіз психологічних поглядів І.О. Сікорського, представлений монографічною працею чи низкою статей, фактично відсутній.

Необхідність такої розвідки продиктована не тільки тим, що І.О. Сікорський є одним із фундаторів вітчизняної психологічної науки, а й тим, що він є засновником Інституту дитячої психопатології у Києві (1912) й одним із перших у світі, хто застосував експериментальний метод спостереження над розумовою діяльністю школярів у рамках вивчення феномену втомлюваності. Цілком очевидно, що в часи виокремлення психологічної науки він не міг оминати проблеми генези і динаміки індивідуальних відмінностей принаймні у котромусь з її численних аспектів.

Метою статті є аналіз концепції індивідуальності І.О. Сікорського у зв'язку з іншими концепціями особистості кінця XIX – початку XX століття, вже розпочатий нами [4]. Важливо глибше проаналізувати методологічні засади його концепції індивідуальності, які визначають загальний напрямок теоретико-емпіричних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У докритичний період свого розвитку (кінець XIX – початок XX століття) психологічна наука, поступово звільняючись від уможлядно-метафізичних установок, ще перебувала в межах біологічної парадигми і лише починала розробляти власну методологію. Одразу зауважимо, І.О. Сікорський не належить до числа вчених, які наважилися самотужки розробляти наукову програму побудови психології (на кшталт В. Вундта, Ф. Brentano та І.М. Сеченова). З-поміж інших дослідників він намагався інтегрувати накопичений в психології, фізіології та філософії матеріал у певну логіко-концептуальну систему й емпірично її обґрунтувати. Результатом цього стали дві найбільш помітні його праці «Всеобщая психология» та «Начатки психологии».

І.О. Сікорський вирішував психофізіологічну проблему, вважаючи душу продуктом діяльності нервової системи, а саме головного мозку, але предметом психології вважав передовсім свідомість як таку психічну систему, що не має статусу автономної інстанції і на собі не замикається, а має безпосередні зв'язки з фізіологічними процесами організму [10; С. 56-57]. Проте йому не вдалося повністю вирішити проблему декартівського дуалізму; він знімає питання про співвідношення душі і тіла і пристає на позицію емпірично близьку до концепції психофізичного паралелізму, поширеного у XIX столітті, що виражався у паралельності нервових і психічних явищ (Р. Авенаріус, А. Бергсон, В. Вундт, Г. Гефдінгауз, О.Ф. Лазурський).

Як емпірист І.О. Сікорський дотримується еkleктичної системності у поглядах на особистість, тому його психофізичний паралелізм не набув якісних ознак. Він не вважав свідомість епіфеноменом справжніх фізичних феноменів (оцінка психофізичного паралелізму М.М. Ланге [3; С. 110]) і вдало уник проблеми «бездушного спілкування тіл» і «безтілесного спілкування душ» (оцінка психофізичного паралелізму К.М. Корніловим [2; С. 12]). І.О. Сікорський майже не заострював увагу на конфлікті фізіологічного та волюнтаристського підходів у психології. «На такому шляху, – зауважує він, – душевні явища могли би виникати з двох протилежних сторін – з боку їх близькості фізичному світові і з боку їхньої приналежності до області найвищого ідеального розвитку. Такий двоякий шлях, або така двояка спрямованість у вивченні психології здатна, насамперед, розширити рамки фактичного матеріалу і самих методів аналізу; але водночас подібний шлях, вірогідно, введе психологію із замкнутих меж уможлядного та лабораторного аналізів на широке поле повсякденного дослідження душевних явищ і всебічного висвітлення їх» [9; С. 2]. Зрештою не редукуючи об'єктивний чи суб'єктивний вимір психічного (що представлено у конфліктних поглядах І.М. Сеченова і К.Д. Кавеліна, Г.І. Чолпанова і К.М. Корнілова), він намагався вийти на новий рівень оцінки індивідуальності. Цим методологічним рівнем він уважав гіпотезу тотожності (авенарієвського монізму у філософії) душі і тіла, фізіологічного і психологічного, запропоновану Г. Гефдінгом [1]. Зокрема, у Г. Гефдінга та І.О. Сікорського знаходимо чимало спільних ідей щодо природи індивідуальних відмінностей, в основі яких лежать співвідношення основних структурних елементів особистості, діяльнісної взаємодії спадковості та життєвого досвіду суб'єкта.

Гіпотеза тотожності протиставлялася як концепції психофізичного паралелізму, так і теорії взаємодії фізіологічного та психологічного. У зв'язку з цим І.О. Сікорський так визначає предмет психології: «психічні явища у зв'язку з фізіологією мозку» [9; С. 189]. Нерозривний зв'язок й органічну тотожність психічного та фізичного І.О. Сікорський пояснює тим, що психічну та фізичну енергію не можна порівнювати, ця енергія має єдину природу, хоча й різної феноменології (Г. Гефдінг, П. Грот, Г. Спенсер). Психічне життя є не просто відображенням фізичного ряду, а становить з ним єдину сутність. Однак на відміну від І.М. Сеченова, який робить акцент на приматі фізіологічного над психологічним, розчленовуючи на рефлекси навіть вищі форми діяльності суб'єкта, Г. Гефдінг (та І.О. Сікорський) вважав душу і тіло неподільним буттям, а фізіологічну (мозкову, речовинну) сторону – лише зовнішнім, видимим проявом цього буття. При цьому Г. Гефдінг наголошує: «У психологічних і фізіологічних

дослідженнях нема потреби класти в основу ту чи іншу спеціальну теорію» [1; С. 73]. І справді, альтернативна внутрішньо узгодженої концепція фундаторами гіпотези totoжності не пропонувалася. Відтак суттєвим недоліком гіпотези totoжності була її емпірична необґрунтованість. Цим, очевидно, можна пояснити забуття гефдінгівського вчення, хоча не складно помітити, що воно заклало основи інтегрального вивчення особистості.

Цю методологічну проблему І.О. Сікорський намагався вирішувати якщо не інтегрально, то системно, застосовуючи як фізіологічний, так і суто психологічний матеріал. Остаточо не пристаючи ані до ідеї фаталістичної дії рефлексу (І.М. Сеченов, І.П. Павлов) та об'єктивного методу загалом (В.М. Бехтерев, К.М. Корнілов), ані до суб'єктивно-інтроспективного підходу (Г.І. Челпанов), він у традиції конвергентних теорій здійснює пошук корелятивних зв'язків психічного та нервового, узгодженням середовищного та спадкового впливів на формування індивідуальності. Проте переконливо продемонструвати вертикальні зв'язки фізіологічного та психологічного не мав змоги без розробленої теорії властивостей нервової системи (І.П. Павлов, Б.М. Теплов, В.Д. Небиліцин), використовуючи теорію асоціативних зв'язків психічних та фізіологічних елементів (А. Бен, В. Вундт, Г. Гефдінг, Т. Рібо) та локалізаційну теорію мозкової діяльності (Ф.Й. Галль, П. Флексіг), без розуміння культурно-історичної еволюції вищих психічних функцій індивіда (Л.С. Виготський) та предметної концепції психічного (О.М. Леонт'єв), що підмінювалась концепцією расової, національної та індивідуальної спадковості (Ж.-Б. Ламарк, Ч. Дарвін, Ч. Спенсер, Ф. Гальтон), без врахування значення інтегральної системи селективних свідомості зв'язків особистості з об'єктивною реальністю (С.Л. Рубінштейн, О.Г. Ковальов, В.М. Мясіщев), що замінювалась морально-етичними апеляціями волонтаристів. Відтак складається враження, що його концепція подекуди є відображенням як концепції паралелізму, так і теорії взаємодії фізіологічного та психічного, які він намагається інтегрувати в рамках системного підходу до вирішення вужчої проблеми детермінації обдарованості (вершинного розвитку особистості) і дегенерації (особистісно-расової деградації суб'єкта).

Власне така позиція, хоча й у рамках іншого методологічного підходу (розмежування індивідуальних та особистісних рівнів функціонування людини), була дотримана окремими вченими радянської доби, які вивчали спрямованість особистості безвідносно до властивостей її темпераменту (Л.І. Божович, Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв) і нейродинамічні, біохімічні, антропологічні, статеві-вікові характеристики індивіда як фактори його психічного розвитку безвідносно до особистісної спрямованості (О.Р. Лурія, Н.Д. Небиліцин, Б.М. Теплов). Інтегральне міждисциплінарне дослідження особистості було здійснено вже школою Б.Г. Ананьєва, продовжене у концепції інтегральної індивідуальності В.С. Мерліна, а також представлене у роботах О.Г. Асмолова, О.Г. Ковальова, К.К. Платонова, Е.О. Голубевої, О.В. Лібіна.

І.О. Сікорському не вдалося теоретично обґрунтувати інтегральні процеси біохімічних, соматотипових, нейродинамічних, психодинамічних, особистісних, соціально-психологічних властивостей і розробити цілісну концепцію індивідуальності. Це не дозволяло здійснити розвиток тогочасної науки, оскільки була ще недостатньо розроблена методологія власне психологічних досліджень. Його дослідження відбувалися за принципом порівняння фізіологічного та вищого

психічного функціонування обдарованих і душевнохворих та морально деградованих людей, осіб різних національностей, статей і віку. У такий спосіб він досліджував можливий взаємозв'язок фізіологічного та психологічного рівнів особистості. При цьому не протиставляв вплив спадкового і середовищного, намагаючись, що їм притаманна взаємна обмеженість і детермінація (теорія коінпоргенції).

І.О. Сікорський до певної міри дотримується тези про спадковість сімейних частот [6; С. 8]. Раніше це знайшло відображення в ідеї преформізму Г. Лейбніца та Ф. Гальтона. Але варто пам'ятати, що така позиція поділялася чи не всім науковим світом під впливом учення Ж.-Б. Ламарка. Та все ж навіть такий «близькопелічний» на той час факт І.О. Сікорським сприймався з багатьма «але». Зокрема, він пише, що хворобливі риси не завжди успадковуються, що надлишковість «норовлива» і залежить від багатьох факторів, а також, що не менш важливе місце у розвитку особистості посідає виховання [6; С. 7-8]. Ця думка була абсолютізована Дж. Локком і К. Гельвецієм. І.О. Сікорський виходить із того, що хоча людина значно обмежена у спадкових схильностях національно-расової, статеві-вікової, соціально-статусної природи, втім, цілком здатна змінюватись під впливом середовища (лінія О.М. Радіщева – Д. Дідро) [13].

Ознаки його системного розуміння психіки можна зафіксувати у дослідженнях хворобливої та обдарованої особистості, зокрема, коли аналізує важливі аспекти геніальності О.С. Пушкіна. Показовою у зв'язку з цим видається така його оцінка поняттю особистісного розвитку: «Особистість людини формується на основі взаємодії і конкуренції окремих здібностей і сторін душі, що збуджуються і спрямовуються враженнями, що виходять із зовнішнього світу, та внутрішніми враженнями, які даються темпераментом і життям самого організму» [7; С. 6]. А вже безпосередньо аналізуючи особистість О.С. Пушкіна, вчений зауважує: «Його індивідуальність гідна глибокого аналізу, як найбільш рідкісне геніальне явище» [7; С. 24]. Вказівка на біологічний характер феномену геніальності пояснює розуміння ним нерозривної єдності фізіологічного та психологічного процесів, спадкового і середовищного впливів. Ця ідея наскрізна у творчості І.О. Сікорського. Тому йому імпонує творчість М.В. Гоголя, який схильний, аналізуючи душевні якості своїх героїв, неодмінно перераховувати їх антропологічні особливості [12; С. 2]. Власне постійно посилюючись на видатних інтерпретаторів і художників, І.О. Сікорський намагається здійснювати психологічний аналіз індивідуальності в рамках уже віджилого на той час фізіогномічного підходу.

Досліджуючи обдарованих людей, І.О. Сікорський намагається встановити чітку кореляцію між їхньою фізіологічною специфікою та своєрідністю на рівні вищих психічних функцій, що проявляється у винятковій моральності та близькій до ідеального стану фізіологічній організації [10]. Характерною у зв'язку з цим є лінія І.О. Сікорського: «Різні види божевілля, надто гострі випадки деменції, множили картину повного розгрому всіх видів корелятивів: душа і тіло тут руйнуються разом» [10; С. 30].

Логічним результатом такого підходу до взаємодії фізіологічного та психологічного процесів стала реставрація фізіогномічного вчення. Хоча першими дослідниками робиться вказівка на застарілість й антинауковість цього методу, все ж варто враховувати, що І.О. Сікорський використовує цей метод з

метою ознайомлення з морфологією та зовнішнім виглядом багатьох внутрішніх станів, що докладно висвітлено В.А. Роменцем [5].

І.О. Сікорський вважав: «Психічні явища, наскільки вони доступні людському досвіду, є завжди пов'язаними з матерією та матеріальними феноменами» [9; С. 1]. Однак, не вдаючись до спекулятивної інтелектуалізації, сутність цього зв'язку він, як і більшість прихильників концепції психофізичного паралелізму та гіпотези тотожності, називає загадкою, в яку ще не здатен проникнути науковий аналіз.

І.О. Сікорський здійснював вивчення індивідуальних відмінностей організму, головним чином нейродинамічних відмінностей (насамперед будови мозку), особливостей кровообігу і дихання, а також особливостей уваги людини [10]. Він вважав, що за такими параметрами можна відобразити фізіологічну своєрідність психічного (та особистісного) функціонування. При цьому він більшою мірою орієнтувався на французьку школу, яка зосереджувалась на проблемах психопатології (Т. Рібо).

У вивченні свідомості він був схильний вивчати її зміст та структуру [9], [11]. Меншою мірою І.О. Сікорський звертається до вивчення функцій, вважаючи, що описом функцій замінено предмет психології [9; С. 198].

І.О. Сікорський визначає три основних компоненти (підструктури) психічної системи: почуття, розум і воля, які називає «універсальними формами психізму» [9; С. 202]. Проте він не замикається на структуралізмі, що реалізується через атомізм психічної системи, елементи якої зв'язуються винятково за асоціативним принципом. Його вирізняє те, що він майже не використовує інтроспективний метод дослідження індивідуальності, хоча й віддає йому належне, і таким чином уникає вундівського квазідетермінізму, що полягає у поясненні психічного через психічне. Структуру свідомості І.О. Сікорський інтегрує через функціональні біосоціальні і психісторичні зв'язки, для яких однаково важливими є досвідно-асоціативні відношення елементів та їх спадкова специфіка. Хоча варто наголосити, що справжня природа цих зв'язків для І.О. Сікорського лишається нез'ясованою. Тому його інтерпретаційні схеми носять здебільшого гіпотетичний характер (пише частково доведені емпірично), який, втім, не позбавлений внутрішньої логіки, попри використання метафор, громадянсько-педагогічного пафосу і подекуди художнього стилю викладення матеріалу.

При вивченні характерологічних особливостей І.О. Сікорський майже не аналізує «нормальні» характери. Як лікар, що спеціалізується на психопатології, він тяжіє досліджувати аномальні прояви характеру, і як людина релігійна, із загостреним національним почуттям, – характери видатних і обдарованих людей, а також національні та расові характери. При цьому І.О. Сікорський не зближує обдарованість (геніальність) та божевілля, як Ш. Ріше, Д. Селлі, Ч. Ломброзо, він розмежує їх і намагається показати відмінну основу, як на рівні нижчого психізму (спадковість), так і на рівні вищого психізму (характер, спрямованість особистості).

Відтак І.О. Сікорський здебільшого розглядає характер як форму акцентуації, що проявляється або у психічній хворобі, або в обдарованості, але частіше – як особливу форму внутрішньої (та зовнішньої) дезінтеграції. При цьому вчений розглядає обдарованість та моральну досконалість як взаємопов'язані феномени й омріяну ним форму людського існування (що показано на прикладах М.В. Гоголя, М.І. Пирогова), а хворобливі риси характеру

називає «демонічними» [9; С. 50-51]. Це, очевидно, інтегрує його особистісну релігійність, еволюційні погляди на роль спадковості (і дегенерації) та зв'язок інтрапсихічних процесів із фізіогномічними проявами.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

І.О. Сікорський одночасно вивчає психофізіологічні і психологічні аспекти проблеми індивідуальності. На психофізіологічному рівні він розглядає її як проблему нейродинамічних відмінностей, особливостей кровообігу і дихання, а також особливостей уваги людини, а на психологічному – як співвідношення основних елементів структури особистості. При цьому основними механізмами індивідуалізації стають спадковість (фізіологічна, расово-національна, батьківських психічних якостей) та виховання (формування директив, порвавання певних елементів структури особистості).

Визначення основних координат і чинників індивідуалізації особистості у роботах І.О. Сікорського дозволяє в подальшому здійснити цілісний та системний аналіз феномену обдарованості і здійснити аналіз проблеми її розвитку.

- Література:** 1. Гефдинг Г. Очерки психологии, основанной на опыте / Проф. Колпагагского университета Г. Гефдинг. Перевод с немецкого под редакцией Я. Колубовского. – С.-Петербург, Москва: Издание Товарищества В.В. Думнов – Насл. Бр. Салаевых, 1914. – 366 с.
2. Корнилов К.Н. Современная психология и марксизм / Проф. К.Н. Корнилов. – Л.: Государственное Издательство «Ленинград», 1924. – 77 с.
3. Ланге Н.Н. Психический мир / Под редакцией М.Г. Ярошевского. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 368 с.
4. Мазяр О.В. Структура індивідуальності у роботах І.О. Сікорського / О.В. Мазяр / Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 7. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 158-166.
5. Роменець В.А. Історія психології XIX – початку XX століття: Навч. посібник / В.А. Роменець. – К.: Вища шк., 1995. – 614 с.
6. Сікорський І.А. Биологические вопросы в психологии и психиатрии / Проф. И.А. Сикорский Отд. отт. из журнала «Вопросы нервно-психической медицины». Том IX. – К.: Типография Товарищества И.Н. Кушнерёва и К, 1904. – 38 с. – Отдельный оттиск.
7. Сікорський І.А. Антропологическая и психологическая генеалогия Пушкина / Проф. И.А. Сикорский. – Киев: Типография С.В. Шульженко. – 1912. – 34 с.
8. Сікорський І.А. Болезненно-недоразвитые характеры / Проф. И.А. Сикорский // Вопросы нервно-психической медицины. – 1901. – Т. 6. – С. 470-474.
9. Сікорський І.А. Всеобщая психология с физиогномикой и иллюстрированном изложении / Проф. И.А. Сикорский. – Киев: Типография С.В. Кульженко, 1912. – 770 с.
10. Сікорський І.А. Даровитость и талантливость в свете объективного исследования по данным психофизиологических коррелятивов / Проф. И.А. Сикорский. – Киев: Тип. С.В. Кульженко, 1912. – 30 с.
11. Сікорський І.А. Начатки Психологии с 20 фигурами в тексте / Проф. И.А. Сикорский. Издание второе, дополненное. – Киев, 1909. – 138 с.
12. Сікорський І.А. Психологическое направление художественного творчества Гоголя. / Проф. И.А. Сикорский. – Киев: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1911. – 11 с.
13. Сікорський І.А. Что такое нация и другие формы этнической жизни? / Проф. И.А. Сикорский. – Киев: Лито-типография «С.В. Кульженко», 1915. – 56 с.